

Gyülekezeti és egyéni vonatkozások a Zsoltárokban.

A zsoltárok könyvében reánk maradt imák, dicséretes és könyörgések elemzése arról győz meg, hogy igen kevés zsoltárban vannak világos vonatkozások Izrael történetének általunk ismert korszakaira; olyan költemények pedig, a melyek szerzetésük kora felől minden kétséget kizáró, határozott tanúságot tennének, az egész gyűjteményben egyáltalában nincsenek. Jó részt ez a körülmény oka ama kép tarkaságának, a melyet a zsoltárok magyarázatának története mutat. A mint a zsidó hagyománynak, a zsoltárok könyvében az egyes költemények szerzőjére s alkalmasigára vonatkozó jegyzeteknek hitelle megingott, s a nyelvészeti és történelmi magyarázat az egyes költemények korának meghatározásánál a hagyománynál megbízhatóbb alapot kezdett keresni, az egyes magyarázók közötti eltérés kezdetben oly nagy volt, hogy az egész módszer hitelét és megbízhatóságát látszott veszélyeztetni. Így pl. még csak három évtizeddel ezelőtt is az oly nevezetes 2. Zsoltárt, a mely Jahve fölöntjének a meghódított, de lázongó népek fölötti diadalát ünnepli, a német magyarázók egyik legkitünőbbike Salamon művének, egy másik szintén kiváló tekintély ellenben Alexander Jannaeus korából, tehát a Kr. e. utolsó százév elejéről eredőnek ítélte. A feladat akkor, a mint ez a példa is mutatja, még megoldhatlannak látszott. Azóta az exegesis talált módot és eszközöket, a melyekkel az egyes költemények korának meghatározásához a tévedés kevesebb esélyével, a siker nagyobb reményével foghat; s habár egyes részletekben most is vannak a történelmi magyarázat hívei között eltérő vélemények, a zsoltárok könyvében foglalt költemények legnagyobb részének eredetére és korára nézve az írásmagyarázat ma már megbízható eredményekhez jutott.

Az a tapogatózás és bizonytalanság, a mely e téren észlelhető volt akkor, a midőn Izrael szent irodalmának fejlődése és története még nem volt oly sok oldalról és mélyre hatólag földelítve és megvilágítva mint ma, nem oly különös, mint a minőnek azt felületes ítélet első pillanatra találni hajlandó. A zsoltárok könyvében foglalt vallásos költemények, dicséretes, könyörgések és tanköltemények tartalma a dolog természetéből kifolyólag többnyire egészen általános. Az érzelmek és gondolatok, a melyeket kifejeznek, *minden kegyes léleknek* közös érzelmei és gondolatai; az élet hasonló helyzetében minden kegyes szívből ily könyörgések és hálaadások fakadnak. Épen tartalmuk ezen általános volta teszi érthetővé, hogy Izrael imái a keresztény egyházban is oly általános használatnak örvendettek s örvendenek

ma is; hogy a keresztények nagy része ma is velük fejezi ki hitét, reményeit, büntudatát, istenéhez való odaadását. De viszont természetes, hogy ily költeményekben a költő személyes viszonyai háttérbe lépnek, s ennek következtében kevés vagy semmi adatot sem találunk bennük a költemény háttérének, a költő helyzetének felismerésére. Ez a tény más tényekkel kapcsolatban nem csak az egyes zsoltárok eredetére vonatkozó hagyomány hitelét ingatta meg, hanem hovatovább azon meggyőződést érlelte meg, hogy az egyes zsoltárok nem is egyéni érzelmeknek és viszonyoknak megnyilatkozásai, hanem hogy a legtöbb költeményben a nemzet kegyes része, a *gyülekezet* szól; s hogy a gyülekezet gondolatai és érzelmei, gondjai, szükségai, reményei és szenvedései képezik a zsoltárok tartalmát. Ezen felfogás úttörője a protestansoknál Calvin, de már a Targumokban, sőt a zsoltárok görög fordításában is vannak nyomai.¹ Az allegorizálásnak oly nagy tért engedett, hogy legújabb képviselői² az egész zsoltár gyűjteményben sehol sem az egyén vallásos tapasztalásainak és kegyességének megnyilatkozását, hanem mindenütt a gyülekezet személyesítését látják. A másik irány, mely minden egyes költemény mögött a kegyes költő viszonyait fölismerhetni véli, s azokat Izrael történetének *általunk ismert részeiben* kimutatni igyekszik, nem tagadja ugyan a gyülekezeti mozzanatot; de az egyes költemények egyéni vagy gyülekezeti vonatkozásának kérdésénél figyelmen kívül hagyja azon nevezetes körülményt, hogy a zsoltárgyűjtemény legtöbb költeményének a gyülekezeti énekes és imádságos-könybe való felvételéig már megvolt a maga története. Általán az egész kérdés, a melynek tisztázása a zsoltárok történeti magyarázatát jelentékenyen elő fogja mozdítani, elválaszthatlan összefüggésben van magának a gyűjtemény keletkezésének történetével; ez pedig arra figyelmeztet, hogy a nemzeti vagy gyülekezeti és egyéni vonatkozású költemények között a határvonalat nem lehet chablonszerűleg, minden finomabb meghatározás nélkül meghúzni.

A zsoltár gyűjtemény kisebb részében, kivált a két utolsó könyvben Zs. 90—150 gyakran a gyülekezeti vonatkozás azonnal szembe szökik. Így azon zsoltárokból, a melyek a nép egészét érdeklő eseményekre vonatkoznak vagy a melyekben Izrael a király számára Jahve oltalmáért és segélyeért esdekel. Ezekben már a kifejezés formája sem hagy semmi kétséget az iránt, hogy eredetileg a gyülekezet számára, istentiszteleti használatra volt szánva. Némelyekben nincs semmi eredetiség, s más szintén a gyülekezet használatára szánt költemények utánzásai így pl. Zs. 98. Zs. 96-nak. Néhány kisebb zsoltár általában nem egyéb, mint liturgiai formula, így pl.

Dicsérvjétek Jahvet minden népek,
Dicsérvjétek őt minden nemzetek!

¹) A LXX. az 56. Zs. feliratát így fordítja: ὑπερ του λαου απο των αγων μαμακρουμμενου »népről, mely a szentélytől távol esik«; vagyis a költeményt a gyülekezetre vonatkoztatja. A mód, a hogyan a 8 vben a népek említettnek, tényleg ezen felfogás mellett szól.

²) I. *Olshausen*. Die Psalmen erkl. 1853. — *Smend*, Über das Ich der Psalmen. (Zeitschrift für die alttestamentl. Wissenschaft 1888.

Mert hatalmas mi rajtunk az ő kegyelme,
S Jahve hűsége örökkévaló!
Dicsérjétek Jaht!¹⁾

Az ilyeneknek nemzeti, illetőleg gyülekezeti vonatkozása iránt nem lehet semmi kétség. Másokban ez a vonatkozás nem oly szembe-
szökő, de a használt képek allegoriáján átlátszik; így pl. Zs. 23,
mely gyengéd, szép képekben azon gondolatot variálja, hogy Jahve
Izrael hű pásztora. Hasonló, bár kevésbé átlátszó személyesítést látunk
Zs. 11-ben. A könyörgő, a ki a költemény elején Jahvében való bizalmát
fejezi ki, kezdetben egyes számban beszél ugyan, de már a második
sorban foglalt kép:

»Fussatok hegyetekre ti madarak«

az üldözött gyülekezetre vonatkozik; annak szól a bátorítás,

»Mert íme az istentelenek íjakat feszítenek,
Nyilakat igazítanak az íjra,
Hogy lelőjék sötétben az egyenes szívűeket.«

Ha az első versek kétséget hagynának a költemény vonatkozása
iránt, eloszlatják azt a következők, a melyek már csak a kegyes
Izrael összeségét veszik tekintetbe. Jahve az ő szentséges palotájából
vizsgálja az embernek fiait, ismeri azok tetteit, megbünteti a gono-
szokat, az igazak pedig látni fogják az ő színét. Az „egyeses“, „igaz“
s „a gonosz“ ép oly ellentéteket jelelnek, mint más rokon tartalmu
költeményekben, pl. a 7 Zs-ban.

Hasonló személyesítést látunk Zs. 17-ben. Haligasd meg oh Jahve
imámat — így szól a könyörgő, mert ártatlan vagyok, ajkaimon nincs
csalárdság; nyomdokaim nem tértek le ösvényeidről, s nem tántorodtak
meg lépteim. Hallgass meg és őrizz meg engem vérszomjas és kegyetlen
ellenségeimtől, a kik körülvesznek; alázd meg őket, engem pedig
szabadíts meg. A könyörgés egyes kifejezései csak a gyülekezet szájában
nyernek helyes értelmet. Csak a gyülekezet, nem az egyes mondhatja
magáról, hogy Jahve úgy őrzi őt, mint szeme golyóját s hogy igaz-
ságának jutalmául a messiási jövőt megfogja érni. 15 v. A költeménynek
utolsó sorait ezért nem szabad halálból való feltámadásra vonatkoz-
tatni; hanem ugyanazt jelentik azok, mint 11, 7-ben. A költemény
eleje is csak a gyülekezet szájában érthető, a mely az emberekkel,
az idegen világgal szemben elmondhatja, hogy ártatlan; ellenben az
egyesnek szájából az ilyesmi különösen és idegenszerűen hangzik.

A 22. Zs. azon költemények közé tartozik, a melyeknek magya-
rázata megoldhatlan rejtélyeket tartalmaz mindaddig, míg ei nem
ismerjük, hogy az üldözött gyülekezet szól benne. Miért hagytál el
engem, oh isten, s miért nem hallgatod meg kiáltásomat? Hiszen
Izrael istene vagy, a ki atyánkat megszabadítottad. De én nyomorult,
megvetett és megcsúfolt vagyok; a kik látnak, gunyolódnak rajtam,

¹⁾ Zs. 117; v. ö. Zs. 134.

szájukat tájtják rám, fejüket csóválják. Te reád vagyok utalva, ne hagyj el szorongattatásomban, midőn nincsen segítségem. Körülvettek ádáz ellenségeim, félelem és csüggedés fog el. Elleneim kárörömmel legeltetik rajtam szemeiket, ruháimra sorsot vetnek. Azért siess segítségemre, én erősségem; szabadíts meg, s én magasztalni fogom nevedet a gyülekezetben. Jákob összes magva, tiszteljétek őt, s féljétek tőle, Izrael összes magva! Mert nem veti meg és nem utálja az alázatosnak alázatosságát, nem rejti el előle arcát, és kiáltását meghallgatja. Megfizetem fogadalmaimat, minden népek pedig hozzád fognak térni, s az utódok magasztalják igazságosságodat. — Mig az ima alanyánál *egy kegyes izraelit* veszünk, addig mindig megoldhatlan marad az ellentét, mely a költemény első és második része között van. Az első részben az imádkozó az elvcsészéshez közel jutot; a másodikban a segélyért való esdeklést a szabadítás biztos reménye váltja fel, s a könyörgő a szabadulásért való köszönetét nemcsak megigéri, hanem mindjárt le is róvja azt. Ez csak a gyülekezet szájában érhető; az egyesnek sorsa, szabadulása kétséges lehet, *Izrael gyülekezetét nem hagyhatja el Jahve soha*. A gyülekezet szájában helyén van az ígélet, hogy Jakob egész magva dicsérni fogja Jahvét megszabadulásáért; a bizonyosság, hogy a legnagyobb boldogság lesz Izrael osztályrészévé. A gyülekezet messiási reményeinek egyik lényeges mozzanatát fejezi ki 28 kv., hogy a földnek összes határai s minden népek megtérnek Jahvéhez, ki az ő viláгурalmát felállítja, hogy minden jövendő nemzedékek őt fogják szolgálni, s igazságosságának bizonyítékáért dicsérni. Mindez csak úgy érhető, ha az imádkozó maga a gyülekezet. A gyülekezetben ép az általános szorongattatás idejében lelegevenebb a messiási szabadítás reménye, s a szabadulás csak a gyülekezetre nézve ily bizonyos; mert az egyes elveszhet, de Jahve gyülekezete élni fog s örökké magasztalni fogja az ő nevét. A költemény ilyen nemzeti vagy gyülekezeti vonatkoztatását támogatja az 5. 6. v. is. A könyörgő visszaemlékezik azon csudás szabadításokra, a melyeknek Izrael népe régtől fogva részese volt:

»Te benned biztak *apáink*,
 Biztak, s megszabadítottad őket;
 Hozzád kiáltottak s megmenekedtek,
 Benned biztak, s nem szégyenültek meg.«

A 13—22 vben foglalt rajz homályosságát is az okozza, hogy a gyülekezet személyesítése következtében a háttér tényleges viszonyai elmosódnak; az ellenség, „a gonosztevők csoportja“ majd saját nevén, majd bikák, kutyak, ordító és zsákmányoló oroszlán képével van jelelve; ez hozza magával, hogy a kép és valóság vonásai összefolynak.¹

¹ Itt egyébként a szöveg sincs ép állapotban. 17'-ben בארי ירי ורגלי szavak idegen elemet képeznek בארי javításaa 14 vbeli אריה-nek; ירי ורגלי pedig magyarázata a 15 vbeli עצימורי-nak. Ezen kívül, úgy látszik a 17 v. eredetileg a 14 előtt állott, l. *Lagarde*, *Orientalia* 11, 6. 4. l.; tényleg ha 17 ot oda helyezzük, nemcsak rés nem támad, hanem ellenkezőleg a 15 és 18 v. közötti összefüggés szorosabb és természetesebb lesz; meg lesz אצון-nak a 18 vben alkalmas subjectuma, s nem zavar többé az a kép, hogy a bikák szájjukkal támadnak szárvaik helyett. L. *Wellhausen*, *The Book of Psalms*. critical edition of the Hebrew 9. 79 l.

A gyűjtemény bevezetését képező költemény is, mely a zsoltárok vallási és erkölcsi alapgondolatainak összefoglalóját tartalmazza, szintén a gyülekezetre vonatkozik; a Jahve törvényéről éjjel és nappal elmélkedő kegyesnek képében az egész kegyes gyülekezet van rajzolva. A költemény nem csupán szembeállítás a kegyesek és gonoszok sorsának, Jahve megfizető igazságosságának elve szerint, a mely Izrael vallásának egyik alaptételét képezi, hanem határozott történeti viszonyokat tükröz vissza. Az 5 v., mely a gonoszoknak kiirtásáról szól Izrael gyülekezetéből, nem hagy kétséget a költemény vonatkozása iránt. Szerkezetét, kifejezéseit tekintve leginkább hasonlít hozzá a 128 Zs., a mely szintén gyülekezeti vonatkozású, az egy kegyesben az egész kegyes gyülekezetet magasztalja, mind azokat, a kik Jahvét félik s utain járnak; Jahve megáldja őket anyaméh és termőföld áldásaival. A befejezés mutatja, hogy a költemény a gyülekezet használatára, istentisztelet célra volt szánva :

»Áldjon meg téged Jahve Sionból,
S lásd Jerusálem boldogságát egész életedben,
Lásd fiaidnak fiait.
Béke legyen Izrael fölött!«

Legnehezebb eldönteni tankölteményeknél, hogy vajon csupán a költő egyéni tapasztalataiból és viszonyaiból fakadólag, vagy a gyülekezetre való vonatkozással fejezik ki a szerző gondolatait. De ezeknél is el kell ismernünk, hogy ha egyenes vonatkozásuk a kegyesek gyülekezetére nem mindig világos is, mégis minden erőltetés nélkül kapcsolatba hozhatók annak sorsával, tapasztalásaival. A költő egyesben beszél ugyan, de a gyülekezet minden egyes tagját úgy tekinti, mint saját tapasztalásainak, gondolatainak, érzelmeinek részesét, és saját szavait adja azok szájába. A gyűjtemény legelső ilyenmű költeménye Zs. 15, mely tartalmát tekintve közel rokon 24, 1—6 tal. Mind a kettő azon kérdésre felel: ki lakhatik Jahve oltalmában az ő szent hegyén? Az igazságos, a feddhetlen, a ki magát bünöktől távol tartja, Jahve tisztelőit tiszteli; az ilyeneket megáldja Jahve. A „Jahve féltő“ 15,4^b és „színedet keresők“ 24,6^b kifejezések mutatják, hogy alattuk a kegyesek egész gyülekezete értendő.

Kevésbé világos ez a vonatkozás a theodiceákban, melyek Jahve igazságossága, s a kegyesek szenvedése és a gonoszok szerencséje között levő ellenmondás miatt igyekeznek a kegyes lelkeket megnyugtani, Zs. 37. 49 és 73. Az elsőnek költője elismeri, hogy a nehéz kérdés csakugyan meg van. Az istentelenek, kik az igazakat bántalmazzák, sokszor szerencsések, s e miatt magukat elbizzák. De szilárdan meg van győződve, hogy ez a helyzet egykor megváltozik; a gonoszok megbuknak, az igazak pedig Jahve által megsegítette és nyomorukból megszabadulva ezen bukásnak tanui lesznek. Azért — ez az általa nyújtott tanulság — bizz és remélj Jahvében, ne irigyeld a gonosznak szerencsését, s ne háborodj fel rajta, hiszen nem sokáig tart úgy sem! Többet ér az igaz elkövető kevésbé fényes sorsa, mint a gonoszok látszólagos szerencséje. — A költemény egész

jelleme azt mutatja, hogy eleitől fogva gyülekezeti használatra volt szánuva. Csak egy vonás van benne 25 v., a mely inkább a költő személyes viszonyaira utal, de az egésznek színezetén ez nem változtat. s természetes, hogy az egyenesen istentiszteleti célra írott költemények színezetére is befolyással voltak olykor a költő személyes viszonyai. Épúgy, mint a görög korszaknak egyéb vallásos költeményei, a melyeknek háttérben a hűtlenek, elszakadtak és az elnyomott, üldözött kegyesek ellentétét látjuk, világos vonatkozásban van ez is a nemzet sorsával. — A második helyen említett költemény szövege nagyon romlott, de így is felismerhető, hogy a zsoltár nem személyes vonatkozású. „Ne szörnyedj el s ne háborodj fel a gonoszok szerencséje fölött. Nem soká élvezik kincseiket, gazdaságuk nem oltalmazza meg őket a haláltól, mely csakhamar elragadja őket.“ Ez a vigasztalás tisztán nemleges, s összehasonlítva a költemény sokat ígérő bekezdésével, nagyon soványnak mondható. De bennünket itt kevésbé érdekel az, hogy mily sikerrel oldotta meg a költő feladatát, s mennyiben váltotta be a 2—5 vben tett ígétét, mint az, hogy ez a költemény is a kegyes izraeliek helyzetét tartja szem előtt, a kik nehéz időkben, csalárd és elbizott ellenségeiktől körülvéve, az élet igaztalanságai fölött megnyugtatót és vigasztalást kerestek. Sokkal mélyebben fogta fel s nagyobb sikerrel oldotta meg feladatát a 73. Zs. szerzője. Az istentelenek szerencsését nagyon részletesen rajzolván elismeri, hogy ebben nagy kísértés van irigységre, Jahve igazságosságában való kételyre, sőt elszakadásra. A nép tényleg ezen fennhéjázó és erőszakos gonoszokhoz csatlakozik, a kiknek jól megy dolga. Ezen a kísértésen azonban győzedelmeskedünk, ha megfigyeljük az istentelenek halálát; ez megoldja a talányt, a melyet szerző eddig megoldani hiába törekedett. — Ez a költemény is a görög fennhatóság korának második feléből, ama nagy szakadás idejéből ered; oly korból a midőn az elnyomók és hűtlenek jólétnek örvendettek, a kegyesek ellenben elnyomás és nyomor miatt sohajtoztak, s ily tapasztalatok között Izrael fiai között sokaknak hite megingott; ez is épúgy mint más hasonló költemények a gyülekezet hangulatát, gondolatait és érzelmeit fejezi ki.

De legyen elég a példákból. A legtöbb zsoltár tartalmának elemzése azt mutatja, hogy alapját a kegyes Izraelnek viszonyai és helyzete, ennek sorsa és szenvedései, tapasztalásai és érzelmei képezik, s hogy igen kevés azon zsoltárok száma, a melyeket nem lehetne a gyülekezetre vonatkoztatnunk. Az istentisztelet alanya azon zsoltárokbán, a melyekben egyesben szól vagy egyesben van megszólítva, legtöbbször az egész gyülekezet; más szóval, a nép és gyülekezet igen gyakran személyesítve van. S ez természetes. Az ilyen személyesítés igen nagy mértékben megvan Izrael mindennemű szentirataiban, úgy a történeti, mint kivált a prófétai művekben; *de kiváltképen helyén van ez a gyülekezet imáiban, a melyekben a nép, illetőleg annak minden egyes tagja istenével a legelevenebb, legbensőbb személyes viszonyba lép.* A kegyes Izrael ezen személyesítése összefüggésben van azon ténnyel, hogy a régebbi korban általában nem az egyén, hanem a nép

Izrael vallásának alanya. Jahve a *népet* választotta ki magának; hatalmas karjával, azt szabadította ki az egyiptomi szolgaságból; azt tette sajátjává s nevezte első szülött fiának¹; annak szólanak a próféták fenyegetései, valamint a száműzetésből való megváltásnak és a messiási kornak ígérete.

Azonban a zsoltárgyűjtemény keletkezésének módja, a mennyire azt a bennelévő adatokból és jelenségekből tisztázhatjuk, arra figyelemet bennünket, hogy a határvonal meghúzásában nemzeti vagy gyülekezeti és egyéni vonatkozás között ovatosak legyünk; s hogy minden esetre elhamarkodás volna azért, mert *most* majdnem minden zsoltár vonatkozásba hozható a kegyes gyülekezet életével, azt állítani, hogy egyáltalában sehol sem individualis tapasztalatok és vallási szükség nyilatkozik meg bennük. Mi a zsoltárok szövegét csak abban az alakjában ismerjük, a melyben az a jelen gyűjteményben reánk maradt, ez pedig *nem az eredeti*. Azon költemények szövegében, a melyek bármi oknál fogva vagy a zsoltárok könyvében, vagy általában az ótestamentomban kétszer vannak meg, majdnem minden sorban kisebb nagyobb eltérések észlelhetők, a melyeknek összehasonlítása arról győz meg bennünket, hogy a szövegnek egyik alakja sem az eredeti, hanem csak hogy viszonylag közelebb vagy távolabb áll az eredetihez.² De nem csak ilyen, inkább külsőségre szorítózkodó, hanem mélyebb, s a tartalomra kiterjedő változások nyomai is észlelhetők. Olykor két, különmemű költemény egybe lett foglalva, az egyesítésnél vagy az egyik vagy a másik, vagy a mind a kettő megcsonkítva. Így a 19 Zsban, a melynek 1-7 verse egy hosszabb költeménynek töredéke; tárgyát isten dicsőségének magasztalása képezte; befejezése hiányzik, s ezen felül másként is megvan csonkítva. Második részét 8—15 v. egy egészen másnemű költemény képezi, a melynek nagyobb részében egy kegyes lélek magasztalja Jahve thorájának szívet vidító, lelket élesztő, elmét megvilágosító, színméznél édesebb, színanynál becsebb voltát. Ennek a második résznek végén 14 v. kitűnik, hogy az imádkozó szemben áll egy *párttal*, a צדיקים-mel, s könyörgése oda megy ki, hogy Jahve kimélje meg szolgáját a dölyfösöktől, ne engedje uralkodni őket rajta, akkor ártatlannak fogja tudni magát, s nagy büntől tisztának érezni. Ez a befejezés mutatja, hogy a kérés mindazoké, a kik a „dölyfösökkel“ szemben állanak, vagyis az egész kegyes gyülekezeté. Két költemény van egygyé foglalva a 24 Zsban is. Első fele tanköltemény, tartalmáról már volt szó fentebb; második fele himnus, talán a szövetség lédájának bevonulására. A 24 Zs. is két egész különmemű alkatrészből áll, a melyek sehoggy sem illenek együvé. Az első rész 1—6 v. a költő Jahvébe vetett örvendő bizalmát fejezi ki, s azon kívánságát, hogy Jahve szentélyében maradhasson egész életében; ott Jahve oltalmat és győzelmet ad; az imádkozó ott akar neki örvendő áldozatot hozni. A második költemény könyörgés, egybe fűzve a szokásos kifejezésekből és fordulatokból; azon páratlan

¹) Ex 4, 22 v. ö. Hos. 11,1.

²) Így pl. Zs. 18 összehasonlítva 2 Sam. 22-vel; vagy Zs. 14 Zs. 53-mal.

bizalomnak, a mely az első részen átvonul, nincsen benne semmi nyoma sem. Az ilyen költemények vonatkozásánál természetesen különbséget kell tennünk a részek között. A gyülekezet az üldözések idejében *minden költeményt*, azokat is, a melyek eredetileg csupán a költő személyes viszonyaira vonatkoztak, saját szenvedésének és panaszainak kifejezésére használt és alkalmazott, de ezen alkalmazás és a költő czélzata között különbséget kell tennünk. — A 81 Zsban két költemény van egyesítve, a melyek egyáltalában nem függenek össze. Az első hangos és örvendő ünneplésre hi fel, az újhoid ünnepén, mert ez Izrael Istenének rendelete, a melyet adott volt csudás jelenségek között népének, midőn kiszabadította azt Aegyptom igája alól. A második, terjedelmesebb rész, a melyben Jahve maga beszél, röviden érintve az egyiptomi igából való megszabadítást s a megkísértést Meriba vizeinél, Izraelt istene iránti engedelmességre hívja fel, s jutalmul ellenségeinek megaláztatását s állandó boldogságot ígér neki :

»Könnyen megalázom ellenségeiket,
Szorongatóik ellen nyujtom ki kezem.
Jahve ellenségei hizelegnek nekik,
S idejük örökké tart.
A legjobb búzával táplálom őt,
S jól tartom őt mézzel a sziklából!.«

A második rész az ünnep elrendeléséről egy szót sem szól, s előadása sem olyan, hogy ünnepi örömré hangolna. A költemény két része a zsoltárgyűjtemény keletkezésekor talán már csak mint töredék volt meg; a kettőnek egyesítését nyilván az okozta, hogy az első az Aegyptomból való kivonulás megemlékezésével végződik, a másik ugyanazzal kezdődik. Bármit volt is a dolog, az bizonyos, hogy a 6 vers harmadik sora előtt most valami hiányzik, vagyis a második rész eleje megvan csonkítva.² De vannak az ellenkező esetre is példák, hogy t. i. egy költemény ketté lett szakítva. Még aránylag kevésbé változott ezen erőszakos folyamat következtében Zs. 42 és 43-nak jellege, a melyben egy, a szent földtől távol élő kegyes lélek az élő isten személye utáni forró vágyát fejezi ki; visszaemlékezik az idegenben istennek jótéteményeire, midőn az ünneplő sokasággal isten házában felvonult. A két költeménynek tartalma is tanúsítja, hogy eredetileg együvé tartoztak; de még inkább alakja, a mely három, ugyanazon verssel végződő strophát képez. Sokkal mélyre hatóbb változást okozott a különválasztás Zs. 9. 10-nek jellemében. Ennek első részében még világosan fölismerhető, hogy alapját alfabetikus sorpárok képezték, a melyekből a 9 Zsban hét még egymás mellett megvan. Ezen sorpárok folytatásának nyomai fölismerhetők a következő zsoltárban, részint az 1, részint a 12—18 vben. A ketté választás következtében nem csak az eredeti költemény mesterséges alakja lőn szétrombolva, hanem a két rész oly alapos átdolgozáson ment keresztül, hogy most

¹) 15—17 v.

²) L. Wellhausen i. m. 90 l.

már csakugyan két önálló költeményt képeznek. Az első most szépen kikerekített hálaének a melyben csak a két utolsó vers nem illik az egésznek nyugodt menetéhez. Jahve szabadulást nyújtott az imádkozónak, az ellenség hátrál és teljesen meg van semmisítve; Jahve pedig örökre trónol mint a nemzetek igazságos bírása, mint a szorongatottak oltalma, a kibe az ő hívei nem ok nélkül bizakodnak. Ő nem felejtette el a szenvedők segélykiáltását; az ellenséges népeket saját családságukban megfogta, úgy hogy az alvilágba szállanak alá, ellenben a szegényeket és alázatosakat el nem felejt. Majdnem minden sorából fölismerhető, hogy eredetileg is nemzeti vonatkozású volt. -- A második rész átdolgozása az elsőétől nagyon különbözik. A második rész egyenlőtlen, darabos előadásban azon viszontagságok és nyomorúságok rajzát tartalmazza, a melyeket a szenvedőnek, azaz a szenvedő Izraelnek el kell viselnie. Az átdolgozás következtében belevitt versek régiesebb színezetűek mint maga az átdolgozott zsoltár, s nem lehetetlen, hogy az átdolgozó egy régibb költeményt olvaszott össze a ketté szakított éneknek második részével. De ha nem ilyen volt is a dolog menete, az a mi bennünket e helyen érdekel, hogy t. i. az átdolgozás következtében ez a költemény is, úgy alak mint tartalom tekintetében nagyon lényeges változáson ment át, így is világos. Nemzeti vonatkozása ezen átdolgozott alakjában is határozottan fölismerhető.

»Jahve a király örökkön örökké,
Elvesztek a pogányok országából.«

Szintén két más költeménynek töredékei vannak egybeolvasztva a 108 Zsban. A két rész, 57, 8--10 és 60, 7--14 tartalma nem igen illik egymáshoz. Az elsőben határtalan bizalom nyilatkozik meg Jahve iránt, a kinek kegyelme az egekig ér, hűsége a felhőkig. Ezen bizalomnak a második részben nincsen semmi nyoma sem; ellenkezőleg, helyét csaknem kétségbeesett hangulat foglalja el; Jahve kedveltjei szabadulásra várnak és segélyért kiáltanak, isten nem vonul seregeik élén. — Mily nagy szabadossággal bántak a kanon megállapítása és befejezése előtt az ótestamentomi szentiratokkal, s nevezetesen a zsoltárkönyv költeményeivel, arra tanulságos példa amaz ének, a melyet a chronista a ládának a sátorba való helyeztetése alkalmából közöl.¹ Ez ének a 96 és 105. Zsoltárból van szerkesztve. Nem kevésbé tanulságos a 40 és 70. Zs. viszonya. Az elsőben Izrael a legnagyobb inség idején bizalommal emlékszik vissza Jahve számos jótéteményeire, a melyeknek régebbi időkben részese volt, kivált egy nagy veszedelemből való megszabadítására. Ezen visszaemlékezések indokolják a bizalmat, mellyel a könyörgő a költemény második részében Jahvéhez fordul, további szabadításért és segélyért. Ezen második, könyörgő rész külön szakítva előfordul a második könyvben mint 70 Zs. Úgy ebben, mint eredetijében számos fordulat és kifejezés csak személyi vonatkozásban

¹) Zs. 10, 16.

²) 1 Chron. 16, 8--33.

látszik természetesnek, átérthetőnek; de nem kevésbé számos helyből kitünik, hogy a zsoltár nemzeti vonatkozású:

»Nagy dolgokat cselekedtél, oh Jahve velünk,
Nincs hozzád fogható;
Ha hirdetni s elbeszélni akarnám,
Számosabbak, semhogy felsorolhatnám.«¹

Ezekből a példákból fogalmat alkothatunk magunknak azon jelentékeny módosulásról, a melyen egyes zsoltárok szövege átment akkor, mikor a jelenlegi gyűjteménybe, a gyülekezet énekes és imádságos könyvébe fölvétetett; s figyelmeztetnek bennünket, hogy ily módosításnak és változtatásnak lehetőségét mindig számításba vegyük, oly esetekben is, midőn nem mutathatók ki olyan külső bizonyítékokkal, mint a föntebbi esetekben. Izrael vallásának belső fejlődése szintén a mellett szól, hogy ezen vallásos költemények alanyában ne mindig az imádkozó gyülekezetet lássuk; s hogy az exilium utáni kornak vallásos költészetében akár hányszor az individualis kegyesség, vallási tapasztalás és szükségérzet nyilatkozik még. Az új gyülekezetben a *sopherim* működésének hatása alatt a vallás minden egyesnek legsajátabb személyi ügyévé lett. Sok kegyesnek életében a vallás különvált az állami és nemzeti élettől; s már ezért teljességgel nem valószínű, hogy az e korbéli vallásos költemények között egyéni vonatkozásúak nem volnának. Az olyan egyéni vonatkozású költemények, a melyekben az egyes imájának tárgya az egész gyülekezetet érdekelte, a gyülekezet énekes könyvében minden változtatás nélkül a gyülekezet énekeivé lettek. Másokat a hozzájuk csatolt bevezetés vagy befejezés tett nemzeti vagy gyülekezeti énekekké. Tanulságos példa erre a 28 Zs. Ennek első része, a könyörgés, 1—5 v. egyéni vonatkozású. A második rész, 6—9 v., mely a kapott segélyért hálát mond, egészen más jellemű. A különbséget a két rész eltérő jelleme között nagyon fogyatékosan magyarázza az a föltevés, hogy a költő a rövidke ének végét csak utólag, a veszély elvonulása után írta. A második rész hozzá csatolása által az első is gyülekezeti vonatkozású lett. Hasonló változáson ment át az 51. Zs-nak szövege, a melyet csak két utolsó verse tesz nemzeti vonatkozásúvá. Az ilyen utólag hozzácsatolt befejezések aztán maguk után vonták a zsoltár összes előző verseinek képies felfogását, s az egyéni vonások a költeményben hova tovább elmosódtak. A módosítás nem szorítkozott mindig a költeménynek csupán befejezésére, hanem kiterjedt egyéb versekre is, s kis terjedelmű műveknél elmosta azok jellemét. Innen van, hogy a zsoltárok jelen alakjában ugyanazon költemény némely verse azon benyomást teszi, hogy egyéni viszonyoknak és hangulatnak kifejezése; más versek pedig ezt a felfogást lehetetlenné teszik. Így pl. a 6 Zs. háttérét lehetetlen egy egységes képben összefoglalni. Az első hat vers a

¹) Zs. 40, 6. A vers második sorában az *אלהי ונפאריד ומחשבותיך* szavak idegen elem. L. *Wellhausen* i. m. 18 és 83 l. A szöveg állapotának megítélése egyébiránt a szóba forgó kérdésre *nincs* befolyással.

könyörgő szenvedéséről, betegségéről szól; Jahve segítségéért és kegyelméért könyörög. Az utolsó versek háttére egészen más: Jahve már meghallgatta az imádkozó könyörgését és sirását. Ez a hirtelen átmenet a kétségbeesett panasztól a szabadulás bizonyosságához csak a gyülekezet imájában érthető, mely összekapcsolva az előbbi személyes vonatkozású költeménnyel, azt is a gyülekezetre vonatkoztatta.

A magyarázat eszménye, *a mely felé törekszik*, s a melynek megközelítése érdekében a legaprólékosabb és legfáradságosabb úttól sem szabad visszariadnia: megállapítani az egyes költeményeknek azon alakját, a melyben azokat a költő megalkotta. A felhozott példák kétségtelessé teszik, hogy a gyülekezet az istentiszteleti használatnál számos zsoltárt új, a költő célzatából eltérő vonatkoztatásban használt. A gyülekezet az üldözések idejében *minden* költeményt (azokat is, a melyek eredetileg egyéni viszonyokra vonatkoztak,) saját szenvedéseinek és panaszainak kifejezése gyanánt fogott fel. A legutolsó helyen említett példa mutatja, hogy az szorosan egyéni vonatkozású költeményeknél is lehetséges. A sajátképi értelemben tett nyilatkozatok ez esetben *képicsék*, de nem gyöngítik az érzelem kifejezését; az egyesnek betegsége Izrael szenvedéseinek *képévé* lesz.

Ezen jelenségnek, hogy t. i. egyes vallásos költemények a gyülekezet használatában új vonatkozást nyernek, legnagyobb példái az u. n. *messiási zsoltárok* mutatják. A gyülekezet tudatában e költemények sokkal tágabb jelentést nyertek, mint a melyet a költő hozzájuk csatolt. Az evangéliumi történet számos példában mutatja, miként vitettek bele egyes zsoltárokba a megváltóra való vonatkozások;¹⁾ s a targumok bizonyítják, hogy az új testamentomi kor elején mily elterjedt volt a magyarázat e neme Izraelben. Az a folyamat, a melyben az egyes költemények ilyen *második* jelentést nyertek, szintén Izrael vallása történetének egy mozzanatát képezi, s reánk nézve azért is nagy érdekű, mert az egyes perikopák ezen második jelentése a nép vallási tudatára, reményeinek táplálására nagyobb befolyással volt, mint az első.

¹⁾ L. pl. Zs. 2, 7; Máté 3, 17. Acta 4, 25, 13, 33. — Zs. 118, 22 r.: Mát. 21, 42. 23, 49. Luk. 13, 35. Acta 4, 11. — Zs. 110, 1 r.: Luk. 40, 42. Acta 2, 34 stb.

A vallás fontossága a társadalomra nézve.

Kevés ember gyanítja s még kevesebb fogja föl azt, hogy a vallás mennyire gyámolítja a közönséges élet erényeit. Talán senki sem is tudja, hogy erkölcsi és társadalmi érzelmeink mennyire táplálkoznak e forrásból; mennyire tehetetlen lenne lelkiismeretünk az Istenben való hit nélkül; mennyire béna lenne az emberi jóakarata, ha nem volna bennünk egy felsőbb jóakarata az érzése, mely frissítse és táplálja amazt; mily hirtelen meginganék az egész társadalmi szerkezet és mily félelmes remegéssel süllyedne alá reménytelen romjaiba, ha egy felsőbb lénynek, a felelőségnek és a jövő életnek eszméje teljesen kiszakítatnék minden emberi kebelből. Hitessük el az emberekkel, hogy ők maguk maguknak mindenök, — hogy egy felsőbb lény befolyása alatt nem állanak, hogy minden alkotásuk örökre megsemmisül a halálban, hogy a gyengének nincsen védangyala s a megsértettnek megboszulója, hogy nem találnak soha kárpótlást, ha a közjóért magukat fölládozzák, hogy az eskü nem hallszik föl az égbe, hogy a titkos bünt nem látja más csak az, a ki elköveti, hogy az ember lételenek nincs semmi célja s az erény nem a leg-hűbb barát, hogy e küzdelmes élet minden reánk nézve és a halál általános örök megsemmisülés — szóval irtsuk ki a vallást az emberek közül . . . s ki tudná elgondolni vagy leírni a végtelen pusztulást, mely azt követné? Azt gondoljuk talán, hogy az emberi törvények és a társadalmi együttérzés (sympathy) összetartaná a társadalmat? Józan észszel elhihetjük-e, hogy ha a nap kialudnék az égen, a mi fáklyáink megvilágítanák és tüzeink megtermékenyitenék a földet? Mi van az emberi természetben, a mi fölébreszthetné a tiszteletet és a gyöngédséget, ha az ember csupán egy védtelen, ideiglenes rovar? Pedig mivel több, ha az atheismus igaz? Irtsuk ki az Isten fogalmát és félelmét az emberek körül s az önzés és érzékiség el fogja nyelni az egész embert. Étvágyán nem tudna uralkodni, szegénységében vagy szenvedésében nem találna vigaszt és reményt s gunyosan lábaival tapodná az emberi törvények korlátait, erény, kötelesség elv, mint értelmetlen hangok megvetve és lenézve volnának. Szegényes